

Тінь над Кришталевим палацом

I

Лондон зустрів їх дощем.

Не тим звичним, дрібним дощем степових передгір'їв, що стелиться над ковилою, наче подих стомленої землі, — а дощем важким, чавунним, ніби саме небо над Темзою було викуване на тих самих заводах, що вдень і вночі чаділи на берегах великої ріки. Краплі стукотіли по даху кеба з наполегливістю, властивою лише англійській погоді та англійським кредиторам, і Єржан Кунанбаєв, молодий інженер із Семипалатинська, мимоволі здригнувся, кутаючись у шинель, придбану ще в Оренбурзі.

— Не дощ тебе має непокоїти, — тихо мовив чоловік, що сидів навпроти нього, не відриваючи погляду від вікна, за яким пропливали газові ліхтарі Стренда.

Казах — так його називали всі, хто знав достатньо, щоб не питати справжнього імені, й недостатньо, щоб його отримати, — був людиною років сорока п'яти, сухорлявою й жилавою, як степовий саксаул. Ліва рука його спочивала на руків'ї тростини з темного дерева, і лише уважний спостерігач помітив би, що пальці правої руки ніколи не віддалялися від пояса, де під сюртуком ховався кривий ніж — дарунок бухарського дервіша, подарований за послугу, про яку обидва воліли не згадувати.

Казах служив військовим розвідником при Окремому Сибірському корпусі й побачив на рубежах Імперії достатньо, аби знати: світ ширший, ніж гадають професори Петербурзької академії. Поранення, отримане за обставин, про які у рапорті значилося лише «під час виконання особливого доручення», завершило його службу, але не його шлях. Серед офіцерів ходили чутки — втім, лише пошепки, — що Казах володіє знаннями, яким не навчають у жодному університеті, і що рани його було завдано не кулею й не клинком, а чимось, для чого військова наука не мала назви.

Тепер же він супроводжував Єржана, чий батько колись зробив йому неабияку послугу, на Велику виставку промислових робіт усіх народів, де молодому інженерові належало представити свій винахід — механічний обчислювач, здатний, за твердженням його творця, виконувати найскладніші балістичні розрахунки з точністю, недосяжною для людського розуму.

Кеб зупинився біля готелю на Джермін-стріт. Казах ступив на мокрий тротуар і завмер, примружившись. Щось невловиме торкнулося його чуттів — не слух і не зір, а

щось інше, загострене роками ходіння по краю незримого світу. Відчуття нагадувало тінь, що ковзнула по потилиці.

— Єржане, — мовив він, не обертаючись — машину з повозки забирай сам. До кімнати її не носи. Хай стоїть у готельному сховищі, під замком. І нікому не кажи, в якій саме скрині вона лежить.

Молодий інженер хотів було заперечити, та промовчав. Він знав Казаха достатньо, щоб не сперечатися, коли той говорив таким тоном.

II

Наступного ранку до готелю з'явився посильний із візитною карткою, на якій значилося: «Містер Р. Кромвелл, Вулшир-Голл, графство Вулшир. Колекціонер і меценат».

Записка, що додавалася до картки, була написана бездоганим почерком і повідомляла, що містер Кромвелл, довідавшись про прибуття до Лондона чудових гостей із далеких і загадкових казахських степів, вважав би за честь запросити їх повечеряти у своїй лондонській резиденції та поговорити про їхній дивовижний винахід, про який уже ходять найпохвальніші чутки.

Казах покрутив картку в пальцях. Папір був чудової якості, тиснення — золотим, а ось запах... Він підніс картку до носа. Ледь вловимий, солодкуватий, із мідною нотою. Запах, який будь-який м'ясник упізнав би без зусиль, але якому не місце на візитній картці англійського джентльмена.

— Що скажеш? — запитав Єржан.

— Скажу, що вечеряти до нього ми не поїдемо, — відповів Казах. — Але дізнатися, хто такий містер Кромвелл, не завадить.

Опівдні Казах уже сидів у читальній залі Британського музею, де провів кілька годин переглядаючи підшивки газет графства Вулшир. Те, що він знайшов, не втішало: за останні тридцять років в околицях Вулшир-Голлу безслідно зникло не менше дюжини мандрівників. Місцеві списували зникнення на болота, та Казах звернув увагу на закономірність — усі зниклі були чужинцями, усі прибували за запрошенням господаря маєтку, і всі зникали в ніч після візиту.

Ще цікавішою виявилася замітка двадцятирічної давності, в якій кореспондент «Вулширського вісника», нині теж безслідно зниклий, описував містера Кромвелла як «джентльмена вельми округлої зовнішності, з рум'яним, майже ідеально кулеподібним обличчям та усмішкою настільки широкою й незмінною, що вона справляла враження не стільки привітності, скільки якогось хижого передчуття».

Казах закрити підшивку й довго сидів нерухомо, дивлячись перед собою. Він згадав розповіді старого бухарського дервіша про створінь, що набувають обличчя, неможливих для людської плоті, — створінь, що живляться не їжею, а самою життєвою силою, і здатних століттями ховатися серед людей, видаючи свою нелюдську природу лише незмінною, застиглою гримасою, яку вони вважали усмішкою.

III

На третій день, коли Єржан вирушив до Кришталевого палацу оглянути павільйон, де мали розмістити експонати, Казах виявив, що за готелем стежать. Спостерігач — блідий, виснажений чоловік із заскленілим поглядом і двома характерними відмітинами на шії — стояв на розі Джермін-стріт і Сент-Джеймс, не намагаючись ховатися. Коли Казах вийшов до нього, той простягнув конверт і зник у натовпі з прудкістю, невластивою живій істоті.

У конверті лежало друге запрошення, цього разу написане вже без світських люб'язностей: «Привезіть машину. Я бажаю її бачити. Відмову буде прийнято як образу, а образ я не прощаю».

Унизу стояв приписок, від якого Казах насупився: «Я знаю, хто ви, степовий чаклуна. Ваші фокуси мене не лякають. Мої слуги вже у Кришталевому палаці».

Казах спалив записку над свічкою, одягнув сюртук, перевірів ніж на поясі й дістав із дорожньої скрині невеликий згорток, обгорнутий верблюжою шкірою. Усередині лежав осиковий кілок, вирізаний із дерева, що росло на могилі степового праведника, і срібна фляга з водою зі священного джерела Тамгали.

Надвечір того самого дня, розпитавши господаря готелю, візників і крамарів — бо в Лондоні, як і в степу, ті, хто стоїть біля дороги, знають більше за всіх, — Казах склав достатньо ясну картину.

Містер Кромвелл — якщо це було його справжнім ім'ям — з'являвся в Лондоні щоразу, коли Велике місто приваблювало щось незвичайне: чужоземних винахідників, мандрівників із дивовижками, учених із відкриттями. Він запрошував їх до себе, вони

приймали запрошення — і більше про них ніхто не чув. Але цього разу його привабило дещо особливе: механічний обчислювач Єржана, здатний, за чутками, розрахувати й передбачити будь-що. Для створіння, що століттями ховалося серед людей, така машина була і загрозою, і спокусою — бо що, якщо вона здатна обчислити й його самого?

IV

Розв'язка настала в ніч перед відкриттям Виставки.

Казах не став чекати. Очікування — привілей тих, хто полює на людей; той же, хто полює на нелюдь, мусить діяти першим. Він відправив Єржана під охороною двох найнятих ним відставних гуркхів до Кришталевого палацу, де той мав провести ніч при своєму експонаті, а сам вирушив за адресою, зазначеною на візитній картці, — до лондонської резиденції Кромвелла, що розташовувалася у похмурому будинку на Гелф-Мун-стріт, куди не діставало світло газових ліхтарів.

Двері були не замкнені. Це не здивувало Казаха — створіння чекало на нього, вважаючи себе мисливцем.

Будинок усередині виявився обставлений із зухвалою розкішшю, та в повітрі стояв усе той самий солодкуватий запах, і Казах помітив, що дзеркала у передпокої були завішені тканиною. Він піднявся сходами, освітлюючи шлях олійним ліхтарем, і у вітальні другого поверху знайшов те, що шукав.

Містер Кромвелл сидів у кріслі біля каміна. При світлі полум'я стало зрозуміло, чому газетний кореспондент описав його так химерно: створіння справді було кулеподібним, округлим неприродно й досконало, ніби його тіло не підкорялося законам анатомії. Обличчя його, рум'яне й лискуче, було розтято усмішкою від вуха до вуха — усмішкою нерухомою, застиглою, що оголювала два ряди дрібних і гострих, як у річкової риби, зубів. Очі, маленькі й круглі, дивилися з тим холодним весіллям, у якому не було нічого людського.

— А, степовий гостю, — промовив Кромвелл голосом, що нагадував скрип незмащеного колеса. — Я чекав хлопця з машиною, а прийшов старий вовк. Втім, стара кров солодша за молоду. Сідайте. Вип'єте вина?

— Я не п'ю з мерцями, — відповів Казах, зупиняючись біля порога. Ліва рука його стискала тростину, права — осиковий кілок під полою сюртука.

Кромвелл розсміявся, і сміх його нагадував булькання води в закупореній пляшці.

— Мрець? Яке грубе слово. Я живу вже чотири століття, любий друже. Я пережив Чуму й Вогонь, Реставрацію й Революцію. Я бачив, як будували це місто, і побачу, як воно впаде. А ваша машина — ваша чудова машина — допоможе мені вирахувати, коли саме.

— Машина обчислює балістичні таблиці, — сказав Казах. — Не доли.

— Дурниці. Все на світі — балістика. Траєкторія кулі й траєкторія життя підкоряються одним і тим самим законам. Мені потрібна ця машина. Віддайте її, і я відпущу вас обох.

Казах не відповів. Натомість він зробив те, чого навчився не в казармах і не в університетах, а в кочових баксів у передгір'ях Алтаю: він почав говорити — тихо, мірно, мовою настільки давньою, що самі слова її були старші за міста й імперії. Це не була молитва й не заклинання в тому сенсі, в якому розуміють його європейські окультисти. Це був поклик — звернення до того, що степові народи називали Көк Тәңірі, Вічне Синє Небо, силі, що не має ані храмів, ані жерців, але пронизує все суще, подібно до вітру, що пронизує ковилу.

Вогонь у каміні спалахнув синім.

Кромвелл перестав усміхатися — вперше, можливо, за чотири століття. Його кулеподібне тіло сіпнулося в кріслі, і він зашипів, оголивши ікла, що ховалися за рядами дрібних зубів.

— Припиніть! — верескнув він. — Що ви робите?!

Казах не припиняв. Голос його ставав глибшим, слова — важчими. Повітря в кімнаті згуло й стало холодним, як степова зимова ніч, і в цьому холоді солодкуватий запах, що стояв у будинку, почав розвіюватися, поступаючи місцем чомусь іншому — запаху чистого вітру й сухого полину, запаху просторів, де нечисті нема де сховатися, бо над нею від обрію до обрію — лише небо.

Кромвелл кинувся на нього.

Створіння рухалося з жахливою швидкістю — куля, що котиться з гори, не була б стрімкішою. Та Казах чекав на це. Лівою рукою він виставив тростину, прийнявши удар на древко, правою — встромив осиковий кілок у те місце, де у людини міститься серце, водночас хлюпнувши зі срібної фляги водою священного джерела.

Кромвелл закричав. Крик його не був людським — так кричить вітер у пічній трубі, так скреготить залізо по склу. Тіло його, пронизане кілком, почало осідати, втрачати форму, і Казах із холодним жахом побачив, як чотирьохсотлітня плоть обертається на те, чим була весь цей час, — на порох і тлін, на жменю бурого пилу, що розсипався по перському килиму.

Усмішка зникла останньою.

V

Вранці, першого травня тисяча вісімсот п'ятдесят першого року, Її Величність королева Вікторія урочисто відкрила Велику виставку. Кришталевий палац сяяв у промінні несподівано ясного сонця, натовпи заповнили Гайд-парк, і оркестр грав Генделя.

Єржан Кунанбаєв стояв біля свого експонату — механічного обчислювача в корпусі полірованої бронзи — і з палаючими очима пояснював зацікавленим відвідувачам принцип його дії. Кілька англійських інженерів уже попросили про зустріч, а представник Адміралтейства зробив позначку у записній книжці.

Казах стояв осторонь, спираючись на тростину. Ліве плече нило — створіння виявилось дужчим, ніж він гадав, і на грудях його красувався синець розміром із тарілку. Та він був задоволений, наскільки взагалі міг бути задоволеним чоловік його вдачі.

До нього підійшов інспектор Скотланд-Ярду — кремезний, вусатий джентльмен на прізвище Гардінг, — із яким Казах мав розмову минулого вечора.

— Ми оглянули будинок на Гелф-Мун-стріт, — сказав інспектор, знизивши голос. — Знайшли у підвалі... речі. Речі зниклих. Багато. Справу закриємо як серію вбивств. Убивця — якийсь Кромвелл — утік. — Він помовчав. — Ви ж не збираєтеся розповідати мені, що сталося насправді?

— Не збираюся, інспекторе, — відповів Казах.

— І я не стану запитувати, — кивнув Гардінг. — Але якщо вам коли-небудь знадобиться допомога Ярду, поки ви в Лондоні...

— Дякую.

Інспектор пішов. Казах повернувся до Кришталевого палацу, цього храму прогресу й розуму, скляного дива нового століття, і подумав про те, що під його склепіннями зібралися винаходи, покликані зробити світ зрозумілим і передбачуваним. Парові машини, телеграфи, механічні обчислювачі — усі вони обіцяли майбутнє, в якому темряві не залишиться місця.

Та Казах знав те, чого не знали винахідники й інженери: темрява не боїться прогресу. Вона лише вчиться ховатися краще.

Він поправив тростину, обвів поглядом сяючу громаду палацу й повільно пішов до виходу. В кишені його сюртука лежала візитна картка містера Кромвелла — єдине, що залишилося від створіння, яке чотири століття мучило це місто. Казах мав намір спалити її сьогодні ввечері, разом з осиковою скіпкою й рештками води з фляги, — завершити обряд, як навчав бухарський дервіш.

Але спершу — він дозволив собі тіль усмішки — спершу треба було переконатися, що Єржан не забув пообідати. Молоді винахідники, захоплені своїми машинами, мали звичку забувати про подібні дрібниці, а до степів звідси далеко, і нікому буде посварити хлопця за порожній шлунок.

Лондонське сонце, таке рідкісне й тому таке дорогоцінне, освітлювало Казахів шлях. Він ішов, накульгуючи, і тростина його мірно стукала по бруківці — негучно й рівно, як биття старого, втомленого, але вірного серця.

Лондон, 1851 рік.

Записано зі слів очевидця та доповнено за матеріалами архіву Скотланд-Ярду.

Справа № 7734-V, гриф «Особлива». Не підлягає оголошенню.